

Makale Künyesi (Araştırma): Erdem, M. (2019). Türkmen Türkçesinde istek eki temelinde kurulan birleşik kipler. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 4 (1), 100-120.

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE İSTEK EKİ TEMELİNDE KURULAN KATMERLİ BİRLEŞİK KİPLER

Melek ERDEM¹

ÖZET

Türkmen Türkçesinde istek (arzu) kipinde birçok yapı kullanılmasına karşın temelde doğrudan doğruya istek anlatan ek, Eski Türkçedeki [-gay, -gey] ekinden geliştiği düşünülen [-a, -e] ekidir. Diğer yandan bugün birleşik görünüm sergileyen [-ayadı, -eyedi] yapısı da Türkmen Türkçesinde istek anlatmak üzere kullanılan bir başka yapıdır. Türkmen Türkçesinde istek eki temelinde kurulan katmerli yapılar oldukça fazladır.

Anahtar kelimeler: Türkmen Türkçesi, Dil bilgisi, Kip, İsteme Kipi, İstek (Arzu) Kipi.

DOUBLE COMPOUND VERBS AS OPTATIVE MOOD IN TURKMEN TURKISH

ABSTRACT

Although in Turkmen Turkish many structures are used in optative mood, [-a, -e] suffix which is thought to have developed from [-gay, -gey] suffix from old Turkish, is the suffix that expresses a wish directly in principle. On the other hand also [-ayadı, -eyedi] structure which has a compound look, is basically the structure that is used for expressing wishes directly in Turkmen Turkish. Compound mood which has been constructed based on optative mood affix are quite much in Turkmen Turkish.

Key words: Turkmen Turkish, Grammar, Mood, Subjunctive mood, Optative mood.

¹ Ankara Üniversitesi, Prof. Dr. merdem@ankara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-4273-7951>

GİRİŞ

Fiillerde dile getirilen olayla ilgili anlatım yapıları olan kipler, genellikle “bildirme” ve “isteme” kipleri olmak üzere ikiye ayrılmış olarak incelenir. Fiillerin zaman bildiren bütün çekimleri bildirme kipleri içinde toplanır. Türkmen gramerlerinde *habarlık kategoriyası* olarak adlandırılan bildirme kipleri isimlerde ve birleşik kiplerde *i-* fiili yardımı ile kurulur. Bunlar da *i-* fiilinin hikâye, rivayet ve şart çekimleri ile ortaya çıkar. İsteme (tasarlama) kipleri ise fiilin anlattığı kavramı belirtirken dilek, istek (arzu), gereklilik, emir kavramları taşıdıkları için, buna göre bölümlere ayrılır. Bu kiplerde ise zaman ifadesi yoktur (Ergin, 2013, s. 289; Atabay vd. 1983, s. 239-246).

Tarihsel Oğuz Türkçesinde geniş bir fonksiyonla kullanılan istek ekinin Türkmen standart türündeki kullanımlarının doğru bir tasnifinin yapılabilmesi için Türkmen dil mantığında zaten mevcut olan hikâye, rivayet ve şart ayırımlarının Türkmen gramerlerinde de oturtulması gerekir.

İsteme Kipleri

İsteme kipleri veya tasarlama kipleri Türkmen gramerlerinde *forma* veya *şekil* olarak adlandırılmakta ve emir, şart, istek, gereklilik ve niyet türleri ayırt edilmektedir. Hocayev’in *Hâzırkı Zaman Türkmen Dilinde İşlik Formaları* (1978) adlı çalışmasında ve Söyegov’un başkanlığında hazırlanan *Türkmen Diliniň Grammatikası: Morfologiya* (2000) adlı kapsamlı çalışmada *şert* (*gelsem*), *şert-arzuv* (*yazsamdım*), *arzuv* (*geläyedim*), *buyruk*, *hökmanlık* (*yazmalı*) ve *hiyal* (*yazmakçı*) şekilleri ayırt edilmiştir. Ancak, A. Esenmedova’nın çalışmasında hem bildirme kipleri hem de tasarlama kipleri ve fiilimsiler *şekil* olarak nitelenmiş ve birlikte ele alınmıştır (2010, s. 260).

1. İstek Kipi

İstek kipi isteme yani tasarlama kiplerindedir. Tasarlanan hareketin istendiğini gösterir. Ergin, isteme kipliğindeki işaretleyicinin eski Türkçedeki gelecek zaman eki [-gay, -gey]’den gelişen [-ga, -ge] şeklinden geldiğini ve Batı Türkçesinde [-a, -e] şeklini aldığını belirtmiştir. Gelecek zamanda da yer yer bir istek ifadesi görülebilir. Eski Anadolu Türkçesinde *bolay kim*, *bolayki* ‘ola ki, olur ki, belki’ örneğinde eski [-gay, -gey] şeklinin devamı görülür. Ergin, [-ay, -ey] şeklinin istek ifadesi taşıdığını, zamanla emir birinci şahıs eklerinin Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde istek birinci şahısları için de kullanılmaya başlandığını ve bu şekilde emir ve istek şekillerinin karıştığını belirtmiştir (Ergin, 2013, s. 310-311). [-gay, -gey], [-ay, -

ey], [-ga, -ge], [-a, -e] eklerinin eski Türkçeden beri, gereklilik-dilek, gelecek (geniş, şimdiki) zaman bildirme fonksiyonlarını devam ettirdiği bilinmektedir (Mansuroğlu, 1958, s. 183).

Birçok Türkmen dilcisi [-a, -ä, -e] ekinin, Oğuz grubu Türk lehçelerinin hepsinde kullanıldığını ve anlam olarak arzu, istek anlatarak fiilin istek kipini oluşturduğunu (Azimov, Hocayev, Sopriyev, Söyegov) belirtmişlerdir. Türkmen Türkçesinde elbette istek kipliğini ifade eden aslında birden fazla yapı vardır. İstek kipi, [-a, -e], [-adı, -edi] ve [-ayadı, -äyedi] ekleri ile anlatılmakla birlikte, [-gay, -gey], [-sa, -se], [-makçı, -mekçi] eklerinin de bu anlamı vermek amacıyla ikincil olarak kullanılabilirdiği görülmektedir. Ancak, [-a, -e] istek ifade eden asıl ektir. Borcakov ve Hocayev çalışmalarında, J. Dény, V. Kotviç, G. İ. Ramstedt, N. A. Baskakov, E. A. Grunina, A. Annanurov, M. Ergin ve daha birçok dilcinin görüşlerine de yer vererek bu ekin, -gay, -gey > -ay, -ey > -a, -e şeklinde gelişme gösterdiğini (1980, s. 7-30) ve [-gay, -gey] ekinin fiilin arzu, istek kipini anlattığını belirtmişlerdir (Borcakov, Hocayev, 1980, s. 15; Hocayev, 1978, s. 99).

P. Azimov, M. N. Hidrov, G. Sopriyev'in redaktörlüğünde ve C. Amansariyev, G. Sariyev ve A. İbrayimov'un da katılımlarıyla *Häzirki Zaman Türkmen Dili* adlı gramer çalışmasında bu kip *isleg forması* olarak adlandırılmış ve çekim şu şekilde verilerek çekim eklerinin emir ekleri ile benzer olmasına rağmen, bunu emir kipinden ayıran unsurun içerik ile birlikte fiil kökünün sonundaki ünlünün uzun söylenmesi olduğu belirtilmiştir (Azimov vd. 1960, s. 390-392):

1.t.k. yazayın geleyin oka:yın sözlä:yin

2.t.k. yaza: veya yaza:y

3.ç.k. yaza:sın veya yaza:ysın

1.ç.k. baralı:ñ geleli:ñ (en fazla iki kişi için [-alı, -eli])

2.ç.k. yaza:ñ veya yaza:yñ

3.ç.k. yaza:sınlar veya yaza:ysınlar

Bu çalışmada, bundan başka, [-ayayın, -äyeyin] eki ile de çekimine rastlandığı ve bu şekilde, bir işin yapılmasının gerçekten kararlılıkla istendiğinin anlatıldığı ifade edilerek *alayayın, geläyeyin, alayalı:ñ, geläyeli:ñ* örnekleri verilmiştir.

Baskakov, Hamzayev ve Çarıyarov'un birlikte hazırladıkları *Grammatika Turkmenskogo Yazıka: Fonetika i Morfoloгиya* adlı

çalışmada, istek çekimi [-ayadı, -äyedi] ekiyle (1970, s. 298) verilmiştir:

- yaz-ayadı-m gel-äyedi-m
yaz-ayadı-ñ gel-äyedi-ñ
yaz-ayadı gel-äyedi
yaz-ayadı-k gel-äyedi-k
yaz-ayadı-ñiz gel-äyedi-ñiz
yaz-ayadı-lar gel-äyedi-ler

Amansarıyev, aynı yıl yayımlanan *Türkmen Dialektologiyası* adlı çalışmasında bu kipi *isleg forması* şeklinde adlandırmış ve standart türde ve ağızların çoğunda şu şekilde bir çekimin olduğunu belirtmiştir (1970, s. 355):

- 1.t.k. *alayın ı:zla:yın gözlä:yin*
2.t.k. *alasıñ gelesiñ;*
1.ç.k. *alalı ı:zla:lı gözlä:li* (iki kişi için)
alalı:ñ ı:zla:lı:ñ gözlä:li:ñ (ikiden fazla kişi için),
2.ç.k. *alasıñız gelesiñiz*

R. Berdiyev, S. Kürenov, K. Şamıradov ve S. Arazkulyev'in hazırladıkları *Türkmen Dialektleriniñ Oçerki* adlı çalışmada *isleg-buyruk forması* adı altında standart türdeki ve Teke ağzındaki çekim benzer olarak şu şekilde verilmiştir (1970, s. 316):

- 1.t.k. *yazayın i:şlä:yin*
2.t.k. *yaza:y i:şlä:y*
3.t.k. *yaza:ysın i:şlä:ysın*
1.ç.k. *yazalı:ñ i:şlä:liñ*
2.ç.k. *yaza:yıñ i:şlä:yiñ*
3.ç.k. *yaza:ysınlar i:şlä:ysinler*

B. Hocayev, *Häzirki Zaman Türkmen Dilinde İşlik Formaları* adlı çalışmasında standart türde [-a, -e], [-adı, -edi] ve [-ayadı, -äyedi] eklerinin kullanılarak arzu, istek anlatıldığını, ancak [-adı, -edi] ve [-ayadı, -äyedi] gibi birleşik yapıların birleşiminde -gay, -gey ekinden

gelişen [-a, -e] istek kip ekinin kullanıldığını, [-ayadı, -äyedi] ekinin -ay + -adı, -äy + -edi şeklinden geliştiğini belirterek çekimi; *yaz-ayadı-m, gel-äyedi-m, yaz-ayadı-ñ, gel-äyedi-ñ, yaz-ayadı, gel-äyedi, yaz-ayadı-k, gel-äyedi-k, yaz-ayadı-ñüz, gel-äyedi-ñüz, yaz-ayadı-lar, gel-äyedi-ler* şeklinde vermiştir. Hocayev'in verdiği açıklama ve örnekler aslında bu çekimin isteğin hikâyesi sayılması gerektiğini düşündürmektedir (1978, s. 94-95). Hocayev'in verdiği örneklerdeki durum, istek şeklinde tasarlanan, fakat geçmişte gerçekleşmemiş bir olayın, gelecek zamanda gerçekleşebileceğine gönderme yapılarak anlatılmasıdır. Bu yüzdendir ki ekin bileşiminde [-dı] işaretleyicisi bulunmaktadır. Grunina, da [-ayadı] ekindeki [-di] unsurunun geçmişe ait olduğundan dolayı istek şeklinin artık gerçekleşmeyen bir eylemi ifade ederek bir teessüfe dönüştüğünü belirtmiştir (Grunina, 2007, s. 683).²

Borcakov ve Hocayev'in birlikte hazırladıkları *Türki Dilleriñ Günorta-Günbatır Arzu ve Hökmanlık Añladayan İşlik Formaları* adlı çalışmada da bu ekin {-A idi} şeklinden gelişmiş olduğu ve içinde bir zaman kavramı taşıdığı belirtilmiştir (1980, s. 60-64, 71). Borcakov ve Hocayev çalışmalarında Türkmen Türkçesinin standart türünde istek kipinde kullanılan [-ayadı, -äyedi] ekinin gramatik anlamını {-A} ekinin anlamı ile karşılaştırarak {-A} ekinin gerçek yani olması mümkün olan arzu anlattığını ve [-ayadı, -äyedi] ekinin ise gerçekleşmemiş yani yapılmamış veya gerçekleştirilmesi mümkün olmayan istek, arzu bildirdiğini belirtmişlerdir (1980, s. 66). Nitekim bu çalışmada [-ayadı, -äyedi] ekinin konuşma esasından önceki bir zaman dilimi ile ilgili bir isteği de anlatabileceği, ancak bu durumda konuşma anından önce olan harekette bir şeyin yapılmasına olan isteği pişmanlıkla bildirdiği ve bu sebeple, gramatik zaman anlamının ancak metnin bütününden anlaşılacağı da belirtilmektedir (1980, s. 69).

Berdiev'in *Türkmen Diliniñ Diyalektlerinde ve Geleşiklerinde İşlikler* adlı çalışmasında kip *isleg forması* olarak adlandırılmış ve standart türdeki ve Teke ağzındaki çekimi; *yazayın, i:şlä:yin, yaza:y, i:şlä:y, yaza:yısın, i:şlä:yısın, yazalı:ñ, i:şlä:liñ, yaza:yıñ, i:şlä:yıñ,*

² Grunina, diğer yandan [-ayadı, äyedi] ekini Batı Sibirya'daki Tatar ağzlarındaki [-adı, -edi] ekli şimdiki zaman ile karşılaştırarak Türkmen Türkçesinde görülen çekimin [-adı] ekli çekim ile aynı olduğunu dile getirmiştir (2007, s. 683). Ancak Tatar ağzlarındaki bu şimdiki zaman yapısının yine Çovdur, Surhı, Çandır, Düyeçi gibi birçok Türkmen ağzında görülen ve [-a + turur] yapısından gelişen bir [-adır, -adı] şimdiki zaman eki ile bağlantısı olabilir (Erdem 2000). Daha çok şimdiki veya geniş zamana gönderme yapan [-adı, -edi] eki, gramer ve fonksiyon bakımından [-ayadı, äyedi] eki ile karıştırılmamalıdır.

yaza:ysınlar, i:şlä:ysinler şeklinde basit (*çılşırmsız / yönekey*) çekimi ile verilmiştir (1988: 238). Grunina, Türkmen Türkçesindeki bu durumu, daha çok konuşanın ifade ettiği istekle ilgili düşüncesini bildirme olan *optativ* terimi ile tanımlamış ve bu şekillerin fonksiyon alanı geniş, ettirgenlik unsurunu içine almayan, arzu, dilek, temenni, uyarma gibi anlamları ifade ettiğini ve Türkmen gramerlerinde ekin gösterilmekle birlikte, gramer niteliğinin yeterince tanımlanmadığını belirterek [-a], [-ay] ve [-aya] eklerinin bir modus morfemi olduğunu söylemiştir (2007, s. 682).

Azimov, Sopıyev, Çöññäyev'in birlikte hazırladıkları **Türkmen Dili** adlı kitapta, istek kipi *işliğin buyruk forması* başlığı altında değerlendirilmiş ve [-ay, -äy] ekinde söz edilirken "işliğin buyruk forması"nın yumuşatılan istek, dilek görünüşünü yaptığı belirtilerek çekimi şu şekilde vermişlerdir (1992, s. 230-231):

Men yazayayın işläyeyin

Sen yazay işläy

Ol yazaysın işläysin

Biz yazayalñ işläyeliñ

Siz yazayñ işläyiñ

Olar yazaysınlar işläysinler

M. Söyegov'un genel redaktörlüğünde ve A. Borcakov, M. Sarıhanov, M. Söyegov, B. Hocayev ve S. Ärnazarov'un katkılarıyla hazırlanan **Türkmen Dilinin Grammatikası: Morfolojiya** adlı kapsamlı çalışmada [-ayadı, -äyedi] ekiyle kurulu çekim verilmiş ve [-ayadı, -äyedi] ekinin yapısında [-ay, -äy] ve [-adı, -edi] eklerinin bulunduğu, [-adı, -edi] şeklinin bugün Türkmen standart türünde kullanımının oldukça sınırlı olduğu, anlam olarak [-ayadı, -äyedi] ekinde ayırt edilmediği, [-a, -e] ekinin ikinci ve üçüncü şahıs çekimlerinde kullanımının sınırlı olduğu belirtilmiştir (Söyegov vd. 2000, s. 291).

M. Söyegov ve S. Ärnazarov'un birlikte hazırladıkları **Örnekli Türkmençe Gramer** (2017) adlı çalışmada (2017, s. 73) ise [-ayadı, -äyedi] eki ile kurulu çekim istek kipi için esas alınmıştır.

Ancak, bütün Oğuz Türkçelerinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de kararlı bir şekilde arzu, istek anlatan ekin [-a, -e] olduğu, konuşma diline yansıyan görünüşlerden de anlaşılmaktadır. Eklerin, aslı fonksiyonları olabildiği gibi ikincil fonksiyonlarda kullanımları da olabilmektedir. İstek kipliğinin asıl işaretleyicisi,

bütün tarihsel ve modern Oğuz Türkçelerinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de [-a, -ä, -e] veya [-ay, -äy, -ey] ekidir. Bu sebeple adlandırmanın da bu temel fonksiyonlar üzerinden yapılması gerekmektedir.

Grammatika Turkmenskogo Yazka I: Fonetika i Morfologiya (1970) adlı çalışma ile başlayan [-ayadı, -äyedi] ekinin doğrudan istek eki olarak kabul edilmesi geleneği günümüze kadar gelmiş, ancak aynı dönemlerde **Türkmen Dialektlerinin Oçerki** (1970) ve **Türkmen Dilinin Dialektlerinde ve Geleşiklerinde İşlikler** (1988) adlı çalışmalarda standart tür için gösterilen ve doğru olan istek çekimi (1988, s. 238) göz ardı edilmiştir.

Günümüzde Türkmen Türkçesinin standart türünde [-a:yadı, -ä:yedi] şekli istek, arzu anlatımında kullanılsa bile bu yapının, fonksiyonel ve gramatikal açıdan bir şekilde geçmişteki bir durumu da anlatmasından dolayı “isteğin hikâyesi” olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim, Borcakov ve Hocayev de çalışmalarında [-ayadı] ekinde gerçekleşmemiş veya gerçekleştirilmesi mümkün olmayan istek anlatıldığını belirtirken aslında, ekin geçmiş zamanda gerçekleşmemiş bir olaya da gönderme yaptığına işaret etmektedirler. Konu tarihsel olarak düşünüldüğünde ve Türkmen Türkçesindeki yazılı ve sözlü kullanımlar değerlendirildiğinde, [-ay, -ey] veya [-a, -e] ekinin doğrudan istek kipliğini kuran asıl işaretleyici olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

Emir ve istek çekimlerinde teklik ve çokluk birinci kişiler karşılabilmektedir. Ancak buna rağmen eşzamanlı bakış açısıyla, Türkmen Türkçesinde, kullanımda, emir ve istek çekimlerinin aslında morfolojik olarak da ayırt edilebildiği görülmektedir. Bu sebeple istek çekiminin bütün kullanımları göz önüne alındığında, emir ve istek çekimlerinin Türkmen gramerlerinde mutlaka ayrı ayrı başlıklar altında yer alması gerektiği anlaşılmaktadır:

	Emir	İstek	İsteğin Hikâyesi
1.t.k.	yazayın, işlä:yin	yazayın, yazayayın, işläyeyin	yaza:yadım, işlä:yedim
2.t.k.	a) yaz, işle b) yazgın, işlegin c) yazsana, işlesene	yaza:y (yaza:), işlä:y	yaza:yadıñ, işlä:yediñ
3.t.k.	yazsın, işlesin	yaza:ysın, işlä:ysın	yaza:yadı, işlä:yedi
1.ç.k.	yazalı:ñ, işlä:li:ñ	yazalıñ, yazayalıñ, işläyeliñ	yaza:yadık, işlä:yedik
2.ç.k.	a) yazıñ, işlä:ñ	yaza:yıñ	yaza:yadıñız,

b) - c) yazsañız-la, işleseniz-le, yazsañızla:ñ, işlesenizla:ñ	(yaza:ñ), işlä:yiñ	işlä:yediñiz
Emir	İstek	İsteğin Hikâyesi
3.ç.k. yazsınlar, işlesinler	yaza:ysınlar (yaza:sınlar), işlä:ysınlar	yaza:yadılar, işlä:yediler

Türkmen Türkçesindeki kullanımlarından standart türde teklik ve çokluk 1. kişilerde [-ayayın, -äyeyin], [-ayalıñ, -äyeliñ] eki ile yapılan çekimde, bir işin yapılmasının gerçekten daha kararlılıkla istendiği anlaşılmaktadır:

	Emir	İstek
1.t.k.	<p><i>Men öñi bilen-ä kolhozçularıñ gerekli kömege tayınlıklarını mälüm <u>edevin</u>, onsoñam - asırlık arzıvıñ yüze çikarılyan göreşini <u>sunlayın</u> hem saña arma <u>diyevin</u> diyip geldim - Kerbabayev, B., Suv Damcası - altın dānesi, 1973: 117 (Borçakov ve Hocayev 1980: 43). 'Ben öncelikle çiftçilerin gereken yardıma hazır olduklarını bildireyim, ondan sonra asırlık arzunun meydana çikarılan mücadelesini seyrediyim ve sana kolay gelsin diyeyim diye geldim.'</i></p> <p><i>Gara batır, men hödürkeremi-de unudupdırın. Öye gireliñ, nahar <u>tayyarladayın</u> (Govşudov 1989: 236). 'Gara Batır, ben izzet ikramı da unutuvermişim. Eve girelim, yemek hazırlatayım.'</i></p>	<p><i>Belki, menden utanyandır, men daş <u>çıkayayın</u> - diyip, Seyitmurat beg daş çikadı (Govşudov 1989: 629). 'Belki benden utanıyordur, ben dışarı çikayım, diyerek Seyitmurat Beg dışarı çikadı.'</i></p>
2.t.k.	<p><i><u>İsle</u> cenayat <u>bil</u>, <u>isle</u> cenayat däl (Hudaynazarov 1970). 'İster suç bil, ister bilme.'</i></p>	<p><i>-Vah köşek, seni görse yene beterlär. Sen birki günden soñ <u>görüñ!</u> (Ş. Tağanov 1992: 44) '-Vah yavrum, seni görse yine kötüleşir. Sen bir iki gün sonra gör!'</i></p>

	Emir	İstek
	<i>Hökman</i> <u>tuwuzgyn</u> (Hudaynazarov 1970). 'Mutlaka kalk.'	" <i>Oňarypsıň, Gutlımırat</i> " <i>diyer. Şeyle diymese, meni öldüräy, Tägegül</i> (Govşudov 1989: 152). '“İyi yapmışsın, Gutlımırat” der. Öyle demezse beni öldür, Tägegül'
3.t.k.	<i>Onda başlyğa aydın-da tay bersin</i> bize (Hudaynazarov 1970: 25). 'O zaman başkana söyleyin de at versin bize.'	<i>İndi namazı herkim öz öyünde okaysın-diyip, yanındaki üç ihlasgärine hem ruğsat berdi</i> (Govşudov 1989: 25). 'Şimdi namazı herkes kendi evinde kılsın, diyerek, yanındaki üç müridine de izin verdi.'
1.ç.k.	<i>Hanı düşünişeli, o nähili etsem-petsem?</i> (Hudaynazarov 1970: 120). 'Hadi anlaşalım, o nasıl yapsam mapsam?'	<i>Geliň bizem islese bu yigidi öz aramızda saklalyň</i> (Tağanov 1992: 72). 'Gelin bizi de isterse bu yigidi kendi aramızda saklayalım.'
2.ç.k.	<i>Gayrat edin</i> (Hudaynazarov 1970: 25). 'Gayret edin.'	<i>Men gözüm üstüne barardım velin, häzir mihmanım bar. Siz patışa şey diyip aydayyň, diyen.</i> -Dana Goca- (Halmuhammedov 1981: 107) 'Ben başüstüne giderdim fakat, şimdi misafirim var. Siz padişaha öyle söyleyin, demiş.'

Bu örneklerde görüldüğü üzere teklik ve çokluk 1. kişilerde emir ve istek kullanımları anlam ve fonksiyon olarak birbirlerinin yerini alabilmektedirler. Ancak *çıkayayın* şeklinde daha kararlı bir istek anlamı dikkati çekmektedir. Teklik 2. kişide, emir ve istek çekimleri hem morfolojik açıdan hem de fonksiyonel ve semantik açıdan ayırt edilebilmektedir. Çokluk 2. ve teklik 3. kişilerde de [-ay, -äy] ekinin kullanımı ile (emir kipindeki kulanıma göre) daha güçlü bir istek ifade edilmiştir.

2. Birleşik Kipler

Türkmen gramerlerinde birleşik kip konusu *öten zaman* ve *gelecek zaman* konuları içerisinde *çalışırmılı formalar* adı altında değerlendirilmektedir.

Gacarova, 18. -19. asır eserlerinde *çalışırmı öten zamanın*; [-ur, -ür, -ır, -ir, -ar, -er] ekleri üzerine *erdi* getirilerek kurulan ve [-mış, -miş / -ib, -ib / -an, -en (< -gan, -gen)] ekleri üzerine *erdi* getirilerek kurulan, olmak üzere iki görünüşü olduğunu belirtmiştir (Çarıyarov, 1969, s. 169-170).

B. Çarıyarov, 1969'da hazırladığı *Günorta-Günbatır Türki Dillerde İşlik Zamanları* adlı önemli çalışmasında *çalışırmı öten zaman* adıyla hangi yapıların buna dahil edilmesi gerektiği, sayıları, her birini nasıl adlandırmak gerektiği gibi meselelerde bir birlik sağlanmadığını belirtmiştir (1969, s. 167-168). *Öten zamanın çalışırmı formalarının* çoğu Sovyet dönemi öncesi çalışmalarda da gösterilmiştir. Mesela, P. Şimkeviç [-ıdır] yapısını *çalışırmı formalar* içinde değerlendirmiştir. İ. A. Belyayev ise; *yazardım, yazardın, ...* (Прошедшее несовершенное), *yazar imişim, yazarmışım* (прошедшее повествовательное), *yazar eken-men, yazar eken-sen* (прошедшее повествовательное (достоверное)), *yazıp dur* (прошедшее время 3-го лица), *yazıp-dım, yazıp-dün* (давнопрошедшее) yapılarını birleşik yapılar içinde değerlendirmiştir. A. Ş. Garahanov, bu karmaşık yapıları (прошедшее время несовершенного вида); 1) *al-ya-dı-m*, 2) *al-cak-dı-m*, 3) *al-ar-dı-m*, 4) *al-malı-dı-m*, 5) *al-makçı-dı-m*, 6) *al-ıp-dı-m*, 7) *al-ıp-dır-ın*, 8) *al-ıp-mış-ım*, 9) *al-ıp-dır-mış-ım*, 10) *al-an-dır-ın*, 11) *al-an-mış-ım*, 12) *al-an eken-im*, 13) *al-sa-m-dı-m* olmak üzere 13 gruba ayırmıştır (Çarıyarov, 1969, s. 167-168).

Hızirki Zaman Türkmen Dili adlı çalışmada bu karmaşık yapılar, *habarlık kategoriyasının kömeği bilen yasalyan öten zaman formaları* (bildirme kategorisi yardımı ile yapılan geçmiş zaman şekilleri) adı altında verilmiştir. Burada şu yapılardan söz edilmiştir: 1) [-yar-dı] (*alyardı*), 2) [-ar-dı] (*alardı*), 3) [-sa ... -ardı] (*aydan bolsañ ... giderdim*), 4) [-cak-dı] (*okacakdım*), 5) [-malı-dı] (*açmalıdım*), 6) [-makçı-dı] (*yazmakçıdım*), 7) [-ıp-dı] (*gelipdik*), 8) [-an-dı] (*işlândi, görendi*), 9) [-sa-dı] (*alsadım, girsedi*), 10) [-yan-dı] (*saklayandı*), 11) [-an-mış] (*değenmiş*), 12) [-ıp-mış] (*alıpmış*), 13) [-an-dır] (*gelendir*), 14) [-ıp-dır] (*alıpdır*), 15) [-an eken] (*alan eken*), 16) [-ar eken] (*alar eken*), 17) [-malı eken] (*gimeli eken*) (Azimov vd. 1960, s. 377-382; Çarıyarov, 1969, s. 168-169).

Çarıyarov, *öten zamanın çalışırmı formalarını*, basit zamanların arkasından kem işliklerin yani *i-* fiilinin şahsa göre çekimlerinin getirilerek yapıldığını belirterek; 1. *Mâlim dovamlı öten zaman*, 2. *Nâmâlim dovamlı öten zaman*, 3. *Gelcek öten zaman*, 4. *Önki öten zaman* olmak üzere dört türünü belirlemiştir (Çarıyarov, 1969, s. 276).

Türkmen Dilinin Grammatikası: Morfolojiya adlı çalışmada Türkmen Türkçesinde [-dı, -di], [-dır, -dir], [-mış, -miş], [-ka, -kä] ekleri ile *eken* sözünden meydana gelen *kem işliklerin habarlık kategoriyası* veya *habarlık affiksleri* olarak adlandırılışının yaygın olduğu dile getirilmiş ve [-yardı, -yardı] yapısı *mälim dovamlı öten zaman*, [-ardı, -erdi] yapısı *nämälim dovamlı öten zaman*, [-caktı, -cekti] yapısı *hyal-meyil öten zaman*, [-ıpdı, -ipdi, -updı, -üpdı] yapısı *önki öten zaman* olarak *işliğin öten zamanı* başlığı altında alınmış ve diğer yandan *kem işliğin -dı, -di goşulması* başlığı altında da değerlendirmiştir (Söyegov vd. 2000, s. 251-264, 361-364, 372-374).

Söyegov ve Arnazarov'un birlikte hazırladıkları **Örneklî Türkmençe Gramerde** (2017) ise birleşik kipli fiillerin; 1. belirli devamlı geçmiş zaman ([-yardı, -yardı]), 2. belirsiz devamlı geçmiş zaman ([-ardı]), 3. Niyet bildiren geçmiş zaman ([-caktı]) 4. Şimdiki zamanın rivayeti ([-yarmış]) 5. Gelecek zamanın rivayeti ([-caktı]) olmak üzere 5 çeşit olduğu belirtilmiştir (Söyegov ve Arnazarov, 2017, s. 76-78).

Ancak, Türkmen Türkçesinde *i-* fiilinin [-dı, -di] çekimi ile **hikâye**, {-mış} çekimi ve ayrıca eski Türkçe *er-* fiilinden gelişen *eken* sözü ile **rivayet** ve [-sa] eki ve ayrıca *bol-* yardımcı fiili ile de kurulabilen **şart** çekimi vardır. Geniş, şimdiki, gelecek ve belirsiz geçmiş zaman ekleri üzerine gelerek {-Ar} + {-mış}; {-yAr} + {-mış}; {-An} + {-mış}; {-Ip} + {-mış}; {-cAk} + {-mış}; {-mAlI} + {-mış} yapıları ile kurulan rivayet çekimi aracılığıyla, konuşurun olumsuz bakış açısı, isteksizliği, ya da imada bulunuşu veya kinaye veya bir alay anlatması da sağlanır ve konuşurun anlattığı düşüncüyü kendi gözüyle görmediğini, başkasından duyduğunu ve bununla birlikte doğruluğuna, kesinliğine şüphe duyduğunu veya tahmin ettiğini ifade eder. Türkmen Türkçesinde *eken* sözü ile yapılan rivayet çekimi ile [-mış, -miş] yapısı arasında hiç bir anlam ve fonksiyon farkı olmadığı kullanımdan anlaşılmaktadır. Türkmen Türkçesinde **şart** çekimi genelde *i-* fiilinin yüzey yapıdaki görünüşlerinden biri olan *bol-* yardımcı fiili aracılığıyla perifrastik olarak ortaya çıkar. Ancak isteğin şartında, **şart** eki doğrudan istek eki üzerine gelebilmektedir.

Bu durumda, Türkmen Türkçesinde şu birleşik kiplerin kullanıldığı gözlemlenmektedir:

1. *Nämälim öten zamanıñ hekayası* ([-ıpdı]),
2. *Häzirki zamanıñ hekayası* ([-yardı]),
3. *Nämälim gelcek zamanıñ hekayası* ([-ardı]),
4. *Mälim gelcek zamanıñ hekayası* ([-caktı]),

5. *Arzuvuñ hekayası* ([-ayadı]),
6. *Şertiñ hekayası* ([-sadı]),
7. *Hökmanlığıñ hekayası* ([-malıdı]),
8. *Hıyal şekiliniñ hekayası* ([-makçıdı]),
9. *Nämälim öten zamanıñ rovayatu* ([-ıpmış]),
10. *Häzirki zamanıñ rovayatu* ([-yarmış] veya [-yar eken]),
11. *Nämälim gelecek zamanıñ rovayatu* ([-armış]),
12. *Mälim gelecek zamanıñ rovayatu* ([-cakmış] veya [-cak eken]),
13. *Arzuvuñ rovayatu* ([-aymış]),
14. *Hökmanlığıñ rovayatu* ([-malımış] veya [-malı eken]),
15. *Hıyal şekiliniñ rovayatu* ([-makçımış] veya [-makçı eken]),
16. *Nämälim öten zamanıñ şerti* ([-Ip] + bolsa; {-mA:n} + bolsa, {-An} + bolsa; {-mAdIk} + bolsa, {-yAn} + bolsa),
17. *Häzirki zamanıñ şerti* ([-yAr] + bolsa),
18. *Nämälim gelecek zamanıñ şerti* ([-Ar] + bolsa),
19. *Mälim gelecek zamanıñ şerti* ([-cAk] + bolsa; {-mAcAk} + bolsa),
20. *Arzuvuñ şerti* ([-aysa]),
21. *Hökmanlığıñ şerti* ([-mAlI] + bolsa),
22. *Hıyal şekiliniñ şerti* ([-mAkçI] + bolsa)

2.1. İstek Kipinin Hikâyesi

Türkmen standart türünde [-a:yadı, -ä:yedi] şeklinin, fonksiyonel ve gramatikal açıdan geçmişteki bir durumu anlatmasından dolayı “isteğin hikâyesi” olarak değerlendirilmesi gerekir. [-aydı] ve [-ayadı] yapıları arasında anlam ve kullanım farkının olmadığı anlaşılmaktadır.

İstek ile isteğin hikâyesi arasındaki anlam ve kullanım farkı ise şu örneklerden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Teklik 1. kişi

Çay sovandır, tazedden gaynadayayın (Aşır, s. 193). ‘Çay soğumuştur, yeniden kaynatayım’ (istek)

Meniň senden bir zat sorasım gelyä, sorayynmi? (Deryayev, s. 14). ‘Benim senden bir şey isteyesim var, isteyeyim mi’ (istek)

Yaňki bu gidişine rayona barıp, biziň işimizi görer. İlki onuň ağızına düşenem men bolaydum- diyip, yoldaşlarınıň geplemän oturuşundan dilgir boldı (Durdıyev, 1982, s. 96). ‘Deminki bu gidişinde rayona gidip, bizim işimizi görür. Öncelikle onun diline düşen de ben olaydım, diyerek yoldaşlarının konuşmadan oturuşundan rahatsız oldu.’ (isteğin hikâyesi)

Teklik 2. kişi

Sen alay. Gerek bolsa men yene yığarın (Deryayev, s. 14). ‘Sen al. Gerekirse ben yine toplarım.’ (istek)

Maňa geläy. Maňa razı bolay (Deryayev, s. 142). ‘Bana gel, beni kabul et.’ (istek)

Hoş geldiň, Stepan aga - diyip, begencini bildirdi. - Özüň tüys wagtında geläydiň. Şunça gelmedik bolsan, üstüňe adam ibercekdin ya-da özüň barcakdım. -Meniň bu gün dinç alyan günüm - diyip, Stepan aga gürrüň bermäge başladı (Govşudov, 1989, s. 553). ‘Hoş geldin, Stepan Ağa, diyerek, sevincini belirtti. - Sen tam vaktinde geleydin/geldin. Bu zamana kadar gelmemiş olan/olsaydın peşine adam gönderecektim ya da kendim gelecektim. -Benim bugün dinlenme günüm, diyerek, Stepan Ağa sohbet etmeye başladı.’ (isteğin hikâyesi)

-Oglanlar, Marınam elden gideräydiniňmi? - diyip, sıpayıçılık bilen söze başladı (Govşudov, 1989, s. 898). ‘-Delikanlılar, Marı’yı da (mı) elden çıkardınız mı, diyerek nazikçe söze başladı.’ (isteğin hikâyesi)

Teklik 3. kişi

Gicäniň hayı bir wagtı bolsa bolaysın, ol: “Hay, yağı çozdı, atlaň hov!” diyip, galanı örüzyär (Govşudov, 1989, s. 21). ‘Gecenin hangi olursa olsun, o “Hey, düşman çöktü, atlara atlayın, hey!” diyerek diğerlerini uyandır.’ (istek)

Belki siziň tövellaňızı alayadı-da. Meni beydip horlamasın (Deryayev, s. 338). ‘Belki sizin hayır duanızı alaydı da. Beni böyle hor görmesin.’ (isteğin hikâyesi)

Belki bir oňat adam düşayadı-da. (Deryayev, s. 245). ‘Belki de bir iyi insan rast geleydi.’ (isteğin hikâyesi)

2.2. İstek Kipinin Rivayeti

İsteğin rivayeti, [-ay, -äy] istek eki üzerine [-ıpdır], [-andır], [-yandır] eki getirilerek kurulabilmektedir. Bu şekilde istek ile birlikte bir tür şart da ifade edilmiş ve [-ıpdır] eki ile de hem zaman kavramı verilmiş hem de tahmine dayalı bir kesinlik ifade edilmiş olmaktadır:

Imızganan yalı edäyipdirin ‘İrkilmiş gibi yapaymışım.’ (Söyegov vd. 2000, s. 261).

Bä, ussa, sen-ä munı ömürlük edäyipsiñ, daşuññ demri-dağısı bile biten yalı ... (Durdıyev, 1982, s. 194). ‘Peh, usta, sen de bunu ömürlük yapmışsın, dışının demiri ve sairesi bile bitmiş gibi ...’

Kellesi kesilip sırtında goylayyandır. Emma bu gürrüñçilikde gelip gep nokatlayar (Govşudov, 1989, s. 145). ‘Başı kesilip sırtına koyulmuş ama bu sohbele gelip nokta koyuyor.’

2.3. İstek Kipinin Şartı

İstek eki üzerine şart eki getirilerek tahmin etme veya zannetme anlatılabilir. Bu anlamı daha güçlü vermek için çoğunlukla öncesinde olumsuzluk eki de getirilebilmekte (Söyegov vd. 2000, s. 283) ve bu şekilde gramatikal açıdan isteğin şartı çekimi ortaya çıkmaktadır. Ancak doğrudan şart bildirir veya memnuniyet duygusunu verebilmek için de kullanılabilir. Bu şekilde istek eki de kullanılarak yapılan şart ifadeleri Türkmen Türkçesinde sıklıkla kullanılmaktadır:

Men-ä şundan öyüme aman-sağ dolanıp baraysam, öyümiñdäkiler bilen gepleşip, derrev esgerliğe gaytcak (Tağanov, 1992, s. 180). ‘Ben de burdan evime sağ salım dönüp gitsem, evdekilerle konuşup, hemen askerliğe döneceğim.’

Eğer bir yerde ağızından sıpdıraysañ, onsoñ soñı govı bolmaz. Düşünyärmiñ? (Govşudov, 1989, s. 155). ‘Eğer bir yerde ağzından kaçırırsan sonu iyi olmaz. Anlıyor musun?’

İndi seni huday tutaymasa, başga tutcak yok (Govşudov, 1989, s. 77). ‘Şimdi seni Allah esirgemese başka esirgeyecek yok.’

Ol gıbatçı bolaymasa. ‘O dedikoducu olmasın.’

Batır, maslahat bilseñ, seni uğradaysak nädyär? (Govşudov, 1989, s. 279). ‘Batır, tavsiye istersen, seni göndersek ne olacak, ...’

Eğer Gutlımırada gamçı çalaysañız, hökman gursağñızdan pıçağı dikerin (Govşudov, 1989, s. 146). ‘Eğer Gutlımırad’a kamçı vurursanız, mutlaka boğazınıza bıçağı saplarım.’

-Hiç kimem göresi yok. Buğdayıň içine gireli. Üstümizden geläymeseler, göresleri yok. (Hocageldiyev, 1974, s. 184). ‘Hiç kimsenin de göreceği yok. Buğdayın içine girelim. Üzerimize gelmeseler, görecekleri yok.’

3. Katmerli Birleşik Kipler

Türkmen Türkçesinde istek eki üzerine doğrudan zaman eklerinin getirilmesi ile kurulan yapılar dikkati çeker.

3.1. Geniş Zamandaki İstek

İstek eki üzerine geniş zaman ekinin getirilmesiyle geniş zamanda anlatılan hareket için konuşurun isteği ifade edilmektedir:

Nika toyundan soň gidäwersiň. (Tağanov, 1992, s. 259). ‘Nikah merasiminden sonra gidersin.’

Bir zat berseň alman durcak gümanları yok. “Baylarıň obasında oynap, köp pul kazanıp geldik” diyip, olara-da beräyeris. İne, onsoň alan alkışımız gazanan günämizi yuvar gider (Tağanov, 1992, s. 112). ‘Bir şey versen almayacak halleri yok. “Zenginlerin obasında oynayıp, çok para kazanıp geldik” diyerek onlara da veririz. İşte, ondan sonra aldığımız dualar ettiğimiz günahı yıkar gider.’

3.2. Şimdiki Zamandaki İstek

İstek eki üzerine şimdiki zaman ekinin getirilmesiyle şimdiki zamanda anlatılan harekete konuşur tarafından bir istek anlamı katılabilmektedir:

Yetişip bilmän geçäyyän (< geçäyyärim). Beräyer yalı şu vağt kolhozlada bir arta-taşa zat yok (Hocageldiyev, 1974, s. 43). ‘Yetişmeden geçiyorum. Verecek gibi (vermeye yetecek kadar) şu vakit çiftliklerde bir artan, taşan fazla bir şey yok.’

Her sapar sen öyde galanıñda, biz ir çıkayyas (çıkayyaris). (Govşudov, 1989, s. 454). ‘Her seferinde sen evde kaldığında, biz erkenden çıkıyoruz.’

3.3. Gelecek Zamandaki İstek

İstek eki üzerine, gelecek zaman ekinin getirilmesiyle gelecekte zamanda olacağı anlatılan harekete konuşur tarafından bir istek anlamı katılabilmektedir:

Onda ol gıza meniň özüm hossar çıkaycak. Yöne il meniň kimdiğime seredip durmaz (Govşudov, 1990, s. 649). ‘O zaman o kıza ben kendim arka çıkacağım. Fakat el benim kim olduğuma bakmaz.’

Vah, beyle bolsa, adamlarñ egninden göterilen yalı bolaycağ-la (Hocageldiyev, 1974, s. 271). ‘Vah, öyle olsa, insanların omuzundan kaldırılmış gibi olacak ya.’

3.4. İsteğin Gerekliliği

İstek eki üzerine gereklik ekinin getirilmesiyle gereklik kavramına konuşur tarafından belli belirsiz bir istek anlamı katılabilmektedir:

Yaşultı, biz doğru işaniñ huzuruna barıp, yapı-yağdayımızı aydaymalımı?-diyip soradı (Tağanov, 1992, s. 22). ‘İhtiyar, biz doğru hocanın huzuruna çıkıp, hal ahvalimizi anlatmalı mıyız, diye sordu.’

3.5. Geniş Zamandaki İsteğin Hikâyesi

Türkmen Türkçesinde istek eki üzerine olumsuz geniş zaman hikâyesinin getirilerek geniş zamanda anlatılan bir olay ya da duruma konuşurun olumlu veya olumsuz bakış açısı vurgulanabilmektedir. Bu durumda ekin anlamı, yeterlik fiilinin olumsuz geniş zamanında kullanılan zarf fiil ekinin fonksiyonu ile karşılabilmektedir:

Bizem onı perraçlara urduraymazdık (Govşudov, 1990, s. 147). ‘Biz de onu askerlere vurduramazdık.’

3.6. İsteğin Şartının Hikâyesi

Türkmen Türkçesinde istek eki üzerine şartın hikâyesi getirilerek, geçmiş zamanda yapılmamış ama yapılması gereken bir hareket, konuşurun isteği de katılarak anlatılabilmektedir:

Äkidiñ, äkidiñ, käşgä, eneñizem okuva alıp gidäyseñizdiñiz!-diydi (Durdıyev, 1982, s. 157). ‘Götürün, götürün, keşke, annenizi de okula alıp gitseydiniz.’

Tizräk geläysedi. Menem bir öy bolaysadım, seni ayamda saklardım-diyip, Sabır selkini bağına basdı (Tağanov, 1992, s. 192). ‘Çabucak gelseydi. Ben de bir ev olsaydım, seni içimde saklardım, deyip Sabır Selki’yi bağına bastı.’

Bu örneklerde *gidäyseñizdiñiz*, *geläysedi*, *bolaysadım* sözlerinde geçmiş zamanda yapılması istenen bir hareket yarım kalmış bir şartla bağlanarak anlatılmıştır.

3.7. İsteğin Rivayetinin Rivayeti

Türkmen Türkçesinde istek eki üzerine belirsiz geçmiş zaman rivayeti getirilerek kurulan yapılar geçmiş zamandaki bir isteğe gönderme yapar:

*Yağşı, şu kapitan Vepa diyilýän seniň oğluň bolayıpmışınımı?-
diydi (Govşudov, 1990, s. 201). ‘Peki, şu yüzbaşı Vepa denilen (kişi)
senin oğlun oluyor muymuş (oğlun muymuş)?’*

Bu örnekte *bolayıpmışın* sözünde geçmiş zamanda olmuş fakat bilinmeyen fakat öğrenilmesinde olumlu bir yaklaşım hissedilen bir durum anlatılmıştır.

3.8. İsteğin Gerekliğinin Rivayeti

Türkmen Türkçesinde istek eki üzerine gerekliliğin rivayeti getirilerek geçmiş zamanda gerçekleşmeyen fakat gerçekleşmesi gerekli olan bir harekete konuşurun isteği de katılabilmektedir:

*Yok, eğer bar-a, şu hakikatmış, şoňa hakikat ınanaymalımış
(Govşudov, 1990, s. 860). ‘Yok, eğer, var ya, o gerçekleşmiş, ona
gerçekten inanmak lazımmış.’*

3.9. İsteğin Niyet Kipinin Şartı

Türkmen Türkçesinde istek eki üzerine niyet eki getirilerek ve şart eki almış *bol-* yardımcı fiili vasıtasıyla perifrastik olarak gerçekleşen şart yapısı, hareketi gerçekleştirmesi beklenen kişinin istek ve niyetini ifade eden bir şartı da anlatabilmektedir:

*Bardı-geldi nağım gazıp, galanıň içinden çıkaymakçı bolsalaram,
şolarıň çıkacak deňişiginiň ağızında on-onbäs sanı eli yalın yalı gılıçlı
piyadani goyarıs (Govşudov, 1990, s. 251). ‘Eni sonu lağım kazıp,
kalenin içinden çıkacak olsalar da, onların çıkacakları deliğin ağızına
on onbeş tane eli yalın kılıçlı piyadeyi koyarız.’*

3.10. İsteğin Gerekliğinin Şartı

Şart çekiminde gelen *bol-* fiili ile perifrastik olarak gerçekleşen şart yapısı ile konuşurun, yapılması gereken işe olan bakış açısı, isteği anlatılmaktadır:

*Övezmirat, sen hiç vağt ızıñı alada etmegin. Bilip bolmaz,
göçüläymeli bolsa, göçüñi alıp gideris (Govşudov, 1990, s. 236).
‘Övezmirat, sen arkını hiç merak etme. Bilinmez, göç etmek
gerekirse, eşyanı alıp gideriz.’*

SONUÇ

İmek fiilinin hikâye, rivayet, şart çekimlerinin isimlerde olduğu gibi fiillerde de birleşik yapı kurduğu görüşü temelinde hikâye, rivayet ve şart birleşik çekimlerine göre oluşturulacak bir gramer yaklaşımı ile Türkmen Türkçesindeki bütün yapılanmalar değerlendirilebilmektedir.

ve kipliklerin kullanımındaki zenginlik daha iyi ortaya konulmaktadır. Türkmen Türkçesi katmerli yapılar açısından oldukça zengindir. Kelimelerin temel anlamlarının ve yan anlamlarının olabildiği gibi, art zamanlı bir yaklaşımla, Türk dilinin eklerinin de temel fonksiyonu ve yardımcı fonksiyonları olabildiği açıktır. Eklerin adlandırılmasında eklerin asıl fonksiyonlarına göre terimlerin kullanılması gerekir. Ancak birçok çalışmada istek kipliği olarak ele alınan [-ası, -esi] ekinin Türkmen Türkçesinde aslında bir kip ekinen çok fiilimsi yapan bir ek olduğu görülür. Nitekim, iyelik ekleri ile değil de şahıs ekleri ile çekimlerinin yapılabilmesi kip eklerinin önemli bir ayrııcı özelliğidir. Bu sebeple bir kip eki olarak değerlendirilemezler. {-mAkç} ekinin Türkmen Türkçesindeki asıl fonksiyonu ise istek anlatmaktan çok bir niyet dile getirmedir ve Türkmen Türkçesinde fonksiyonuna uygun olarak adlandırılmıştır (Erdem, 2015, s. 61).

Ancak diğer yandan Baskakov'un 1970'te yayımlanan çalışmasındaki [-ayadı, -äyedi] ekinin doğrudan istek eki olarak kabul edilmesi geleneği, Türkmenistan'daki çalışmalarda günümüzde de sürdürülmüş ancak aynı dönemlerde *Türkmen Dialektleriniň Oçerki* (1970) ve *Türkmen Diliniň Diyalektlerinde ve Geleşiklerinde İşlikler* (1988, s. 238) adlı çalışmalarda standart tür için gösterilen [-ay, -ey] istek eki ile arasındaki ince fonksiyon farkı dikkate alınmamıştır. Türkmen Türkçesinde tek başına kullanım sıklığı düşük olsa bile, [-ay, -ey] ekinin kullanımı, anlam ve fonksiyonu ve [-ayadı, -äyedi] eki ile kullanım ve anlam farkı göz ardı edilemez:

İstek	İsteğin Hikâyesi
yazayım, yazayayım, işläyeyin	yaza:yadım, işlä:yedim
yaza:y (yaza:), işlä:y	yaza:yadıň, işlä:yediň
yaza:ysın, işlä:ysın	yaza:yadı, işlä:yedi
yazalň, yazayalň, işläyeliň	yaza:yadık, işlä:yedik
yaza:yuň (yaza:ň), işlä:yiň	yaza:yadıňız, işlä:yediňiz
yaza:ysınlar (yaza:sınlar), işlä:ysınlar	yaza:yadılar, işlä:yediler

Türkmen Türkçesinde istek kipi fonksiyonuna sahip olan asıl ek [-gay, -gey] > [-ay, -ey] ekidir ve hâlâ kullanımda olan bu şekildeki basit çekimi ile gramerlerde yer almalıdır. [-ay, -ey] istek ekinin temel fonksiyonu Türkmen Türkçesinde kaybolmamakla birlikte, kullanım ve fonksiyon genişliği kazanmıştır. Katmerli yapıların büyük oranda istek eki temelinde kurulduğu dikkati çekmekle birlikte konuşur açısından veya anlatılan hareketi gerçekleştiren açısından istek, yerine göre şart ve bazen da beklenti veya tasdik etme veya etmeme de ifade edebilmektedir. Bu durum Türkmen Türkçesinin gerek yazı dilinde gerekse konuşma dilinde açıkça görülmektedir.

KORPUS

- Aşır, Ç. *Göreş*. Aşgabat.
- Aşirov, Çarı (1988). *Saylanan Eserleriň İki Tomluğı*. Aşgabat.
- Baymıradov, A. (1986). *Hayvanlar Hakındaki Türkmen Ertekileri*. Aşgabat.
- Deryayev, H. *İkbal*. Aşgabat
- Divanguliyev, H. (1992). *Çuval Bağşı* (Roman, edebî portretler). Aşgabat.
- Durdıyev, A. (1982). *Han Küyli*. Aşgabat.
- Govşudov, A. (1989). *Perman*. Aşgabat.
- Govşudov, A. (1990). *Mähri-Vepa*. Aşgabat.
- Hayıdov, A. (1992). *Uzun Ömrüň Bir Günü*. Aşgabat.
- Hocageldiyev, N. (1974). *Gülle Değen Sünbüller*. Aşgabat.
- Hudaynazarov, B. (1970). *Gumlular*. Aşgabat.
- Kuliyev, G. (1971). *Gara Kerven*. Aşgabat.
- Mämmedi(yev), Y. (1980, 1991). *Şapak*. Aşgabat.
- Mıradov, S. (1987). *Saygaklar*. Aşgabat.
- Nurmämmet, A. (1999). *Oğuz Yurdu, Tarihi Roman*. Ankara.
- Tağan, A. (1990). *Sarağt Galası*. Aşgabat.
- Tağanov, Ş. (1992). *Gara Yılğın*. Aşgabat.
- Tağanov, T. (1992). *Mağtımğulu, Tarihi Roman*. Aşgabat.
- Tüyliyev, O. (1990). *Dordepel Povestler*. Aşgabat.

KAYNAKÇA

- Amansarıyev, C. (1970). *Türkmen Diyalektologiyası*. Aşgabat.
- Ärnazarov, S. “Türkmen Türkçesinde Niyet Kipi ve Türkiye Türkçesinde Anlatımı”, www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdf/dergi/s13/arnazarov.pdf
- Azimov, P. ve Sopriyev, G. ve Çönnäyev, Y. (1992). *Türkmen Dili*. Aşgabat.

- Azimov, P. - M. N. Hıdırov, G. Sopiyeve, C. Amansariyev, G. Sariyev, A. Ibrayimov (1960). *Häzirki Zaman Türkmen Dili*. Aşgabat.
- Azimov, P. (1969). *Türkmen Diliniň Meseleleri*. Aşgabat.
- Baskakov, N. A. ve Hamzayev, M. Y. ve Çarıyarov B. (1970). *Grammatika Türkmenşkoğ Yazıka I, Fonetika i Morfoloğiya*. Aşgabat.
- Baylıyev, S. (1992). *Türkmen Diliniň Tarihi Grammatikası*. Aşgabat.
- Berdıyev, R. ve Kürenov, S. ve Şamıradov, K. ve Arazkulyev, S. (1970). *Türkmen Diliniň Dialektleriniň Oçerki*. Aşgabat.
- Berdıyev, R. (1988). *Türkmen Diliniň Dialektlerinde ve Gepleşiklerinde İşlikler*. Aşgabat.
- Borcakov, A. (1992). *Türki Dilleriň Günorta - Günbatır Toparında İşliğiniñ Buyruk Forması*. Aşgabat.
- Borcakov, A. ve Hocayev, B. (1980). *Türki Dilleriň Günorta-Günbatır Toparında Arzuv ve Hökmanlık Añladyan İşlik Formaları*. Aşgabat.
- Çarıyarov, B. (1969). *Günorta-Günbatır Türki Dillerde İşlik Zamanları*. Aşgabat.
- Erdem, M. (2000). Türkmen Türkçesi Ağızlarında Olumlu Şimdiki Zaman Kullanımı. *Bilig*, 14/Yaz 2000, 55-73.
- Erdem, M. (2008). Modern Oğuz Türkçesinde Belirsiz Geçmiş Zaman Ekleri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Prof.Dr. M. Cihat Özönder'in Anısına* 2, 5 (9), 199-215.
- Erdem, M. (2015). Jelatelnoye nakloneniye v turkmenskom yazıke. *Nauçnoye obozreniye sayano-altaya / Sayan-Altai Scientific Review*, 2 (10), 57-63. (Türkmen Türkçesinde İstek Kipi)
- Ergin, M. (2013). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*. İstanbul.
- Esenmedova, A. (2010). *Häzirki Zaman Türkmen Dili (Morfoloğiya)*. Aşgabat.
- Grunina, E. (2007). Türkmençe açısından Türkçenin tarihi grammerinin bazı meseleleri üzerine. *IV. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri I*. Ankara, 681-684.

- Gurbanov, A. A. ve Kürräyev, N. ve Miradov, A. ve Pirliyev, G. (1989). *Türkmen Dili*. Aşgabat.
- Hamzayev, M. (1969). *Türkmen Diliniň Morfologiyasınıň ve Sintaksisiniň Meseleleri*. Aşgabat.
- Hıdırov, M. N. (1962). *Türkmen Diliniň Tarihündän Materyallar*. Aşgabat.
- Hocayev, B. (1978). *Häzirki Zaman Türkmen Dilinde İşlik Formaları*. Aşgabat.
- Hocayev, B. (1990). *Türki Dilleriň Günorta-Günbatar Toparında İşliğin Şert Forması*. Aşgabat.
- Mansuroğlu, M. (1958). Türkçede -gay, -gey Eki ve Türemeleri. *Jean Deny Armağanı*, Ankara, 171-183.
- Nartıyev, N. (1994). *Türkmen Dialektologiyasınıň Esasları*. Çarcev.
- Söyegov, M. ve Sarihanov, M. ve Borcakov, A. ve Hocayev, B. ve Ärnazarove, S. (2000/1999). *Türkmen Diliniň Grammatikası: Morfologiya*. Aşgabat.
- Söyegov, M. ve Ärnazarov, S. (2017). *Örnekle Türkmençe Gramer: Türkmençe Öğrenenler İçin*. Ankara / Aşgabat.